

ایران ورجاوند

مجله ایران‌شناسی | سال ۱۴ | شماره ۶ | بهار و تابستان ۱۴۰۰ | ۳۰۰۰۰ تومان

- ◆ سفال و جوامع انسانی
- ◆ شهرنشینی ری در دوره سلجوقی
- ◆ آیین و شیوه تدفین ایل‌های غرب زاگرس مرکزی
- ◆ الگوهای هندسی شبه‌متناوب در نقش‌های گنبد کبود مراغه
- ◆ هیئت سیاسی پادشاهی حمیر در دربار بهرام دوم ساسانی در بیشاپور
- ◆ پیکره مفرغین شیر دوره هخامنشی از بُسته فارغان، حاجی آباد هرمزگان
- ◆ سر نخعی از محل کشف ظرف‌های سیمین دوره ساسانی سرپل زهاب، کرمانشاه
- ◆ درباره توسعه مهر و مهر و موم در زمان ساسانی، عملکرد: رویکردی میان‌رودانی

ایران ورجاوند

ایران ورجاوند زنده است

دوفصلنامه ایران شناسی

سال ۴ | شماره ۶ | بهار و تابستان ۱۴۰۰ | ۱۵۸ صفحه |
شماره ثبت مجله: ۸۰۶۸۸ | شماره ثبت نشان: ۲۹۶۲۹۸ |
صاحب امتیاز و مدیر و سردبیر: دکتر شاهین آریامنش |
مدیر داخلی: هوشنگ رستمی |

نشان مجله ایران ورجاوند برگرفته از گچبری ساسانی یافت شده از تیسفون عراق مربوط به دوره ساسانی است. داستان این گچبری به سال‌ها پیش بازمی‌گردد هنگامی که اسکار رویتر باستان‌شناس آلمانی همراه گروهش در سال ۱۹۲۹ میلادی در تیسفون در محدوده ساختمان بزرگی با نام معارید در حدود ۳ کیلومتری تاق کسری و ۱/۷۵ کیلومتری شمال دهکده سلمان پاک به کاوش‌های باستان‌شناسی پرداخت که در این کاوش‌ها از محلی که سپس تر خانه معارید ۶ نام گرفت شماری صفحه‌های گچبری گرد به دست آورد که در میان آنها صفحه‌گردی با دو بال گشوده شده از روبه‌رو وجود داشت که این دو بال، نشانی به شکل هلال ماه را دربر گرفته‌اند. این گچبری در موزه برلین آلمان نگهداری می‌شود.

عکس: نیم‌تنه پادشاه ساسانی که تاج آن نشان دهنده شاپور دوم یا بهرام پنجم است که از کیش در عراق یافت شده است. © موزه تاریخ طبیعی فیلد

تهران: صندوق پستی ۵۶۹-۱۴۵۱۵

www.iranvarjavand.ir

Iranvarjavand@hotmail.com

۰۹۳۹۵۹۶۹۴۶۶

چاپخانه: ایران کهن

همه حقوق این اثر برای ایران ورجاوند محفوظ است. تکثیر، انتشار، چاپ و بازنویسی این اثر یا بخشی از آن به هر شیوه همچون رونوشت، انتشار الکترونیکی، ضبط و ذخیره روی سی دی و چیزهایی از این دست بدون موافقت کتبی و قبلی مجله ایران ورجاوند ممنوع است | با همکاری گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن |

”سیاهه“

مقاله

- ۴ پیکره مفرغین شیر دوره هخامنشی از بستانه فارغان، حاجی آباد هرمزگان | مهدی رهبر و مهدی خلیلی
درباره توسعه مهر و مهر و موم در زمان ساسانی، عملکرد: رویکردی میان‌رودانی | نیلز سی. ریتر، ترجمه زهرا
۱۲ فلاحی یارولی و رضا مهربانی
- ۲۵ هیئت سیاسی پادشاهی حمیر در دربار بهرام دوم ساسانی در بیشاپور | برونو اورلت، ترجمه نیکنام نجیب
۳۲ سر نخ از محل کشف ظرف‌های سیمین دوره ساسانی سرپل زهاب، کرمانشاه | سجاد علی بیگی
۳۷ الگوهای هندسی شبه‌متناوب در نقش‌های گنبد کبود مراغه | داریوش احمدی
۵۲ شهرنشینی ری در دوره سلجوقی | روکو رنته، گرمن د پاسکوله، ترجمه محسن سعادت
۶۹ آیین و شیوه تدفین ایل‌های غرب زاگرس مرکزی | علی نوراللهی
۱۰۴ سفال و جوامع انسانی | کرول کرامر، ترجمه مجتبی چرمچیان و حمزه خردمند

یادنامه

- ۱۳۵ فیروز باستان‌شناسی ایران

درگذشتگان

- ۱۴۵ درگذشتگان ایران‌شناسی | آرشاک ایروانیان

پیشخوان

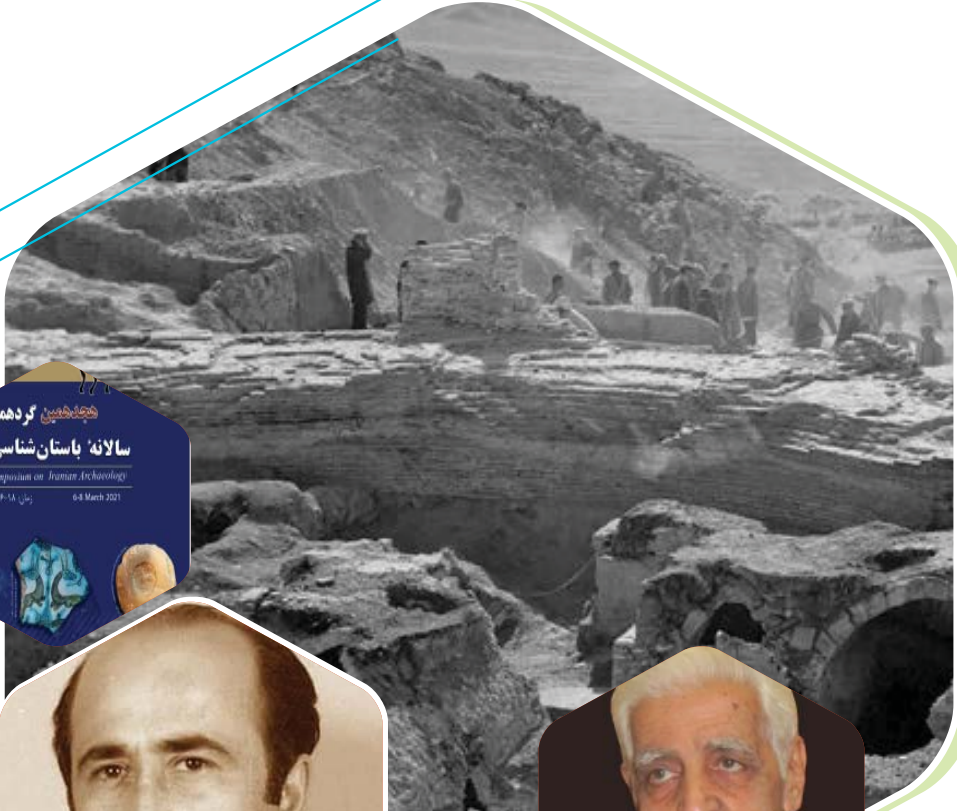
- ۱۴۷ معرفی کتاب راهنمای باستان‌شناسی اسلامی | حسین صبری

گزارش

- ۱۵۳ هجدهمین گردهمایی سالانه باستان‌شناسی ایران

مقاله

مجله ایران‌شناسی ایران ورجاوند

درباره توسعه مهر و مهر و موم در زمان ساسانی عملکرد: رویکردی میان‌رودانی*

نیلز سی. ریتر

ترجمه زهرا فلاحی یارولی** و رضا مهرابی***

**دانشجوی دکتری باستان‌شناسی دوره اسلامی

***دانش‌آموخته کارشناسی ارشد باستان‌شناسی

مهرها وسایل ارتباط جمعی آن دوره است و به همراه سکه‌ها، فراوان‌ترین دسته آثار باستانی فرهنگی هستند که از دوره ساسانی باقی مانده است. آنها معمولاً از غرب تا آسیای میانه و حتی فراتر از آن، از اروپا تا آسیای جنوب شرقی یافت می‌شوند^۱. تاکنون بیش از ۸۰۰۰ مهر ساسانی منتشر شده است و بسیاری از موزه‌ها در سراسر جهان آنها را به نمایش می‌گذارند. جامع‌ترین مجموعه‌ها در لیدن، پاریس، لندن، برلین، سن‌پترزبورگ و نیویورک قرار دارد^۳.

مهرهای ساسانی و تاریخ مهرشناسی شرق نزدیک باستان از قرن سوم تا اواسط قرن هفتم میلادی، سلسله ساسانی یکی از قدرتمندترین امپراتوری‌های خاورمیانه قبل از اسلام را ایجاد کرد. این سلسله در مرکز ایران، از فرات تا هندوستان حکومت می‌کرد، و بیش از چهار قرن مقام برتری را در دست داشت و از طریق جاده ابریشم و مسیرهای تجارت دریایی تأثیر مستقیمی از مصر به چین اعمال می‌کرد^۱.

* این مقاله ترجمه‌ای است از:

Ritter, Nils C. 2012, On The Development of Sasanian Seals and Sealing, Practice: A Mesopotamian Approach, in *Seals and Sealing Practices in the Near East*, edited by Iliona Regulski, Kim Duistermaat and Peter Verkinderen, 99-114.

۱ برای مرور کلی به Schippmann 1990, Wiesehöfer 1994, Wiesehöfer & Huyse 2006, Pourshariati 2008. مراجعه کنید.

۲ توزیع آنها از زانتین (Xanten) در شمال غربی آلمان تا آکسوم (Aksum) در اتیوپی اوکیو (Oc Eo) در دلتای رودخانه مکونگ (Mekong) در ویتنام امروز متغیر است. برای بحث درباره توزیع آثار باستانی ساسانی در امتداد اقیانوس هند و دریای چین جنوبی به Ritter 2009 بنگرید.

۳ اکثر مهرها در مجموعه‌های فوق منتشر شده است: Gyselen 1993, Gyselen 1997, Bor-Bivar 1969.

قسمت اعظم این مهرها در بازار آثار باستانی در قرن ۱۹ خریداری شد و فقط اقلیت کوچکی در کاوش‌های باستان‌شناسی به دست آمده‌اند.^۱ با این حال، گل مهر سفالی ساسانی در مکان‌های ساسانی بی‌شماری در بین‌النهرین، ایران، آسیای میانه و حتی سریلانکا یافت شده‌اند (Ritter 2009: 154ff).

مهرهای ساسانی نه تنها از نظر کمیت و توزیع، بلکه به دلیل یک ویژگی بارز خود از جایگاه برجسته‌ای در مطالعات مهرشناسی دنیای باستان برخوردار هستند: این گروه از مصنوعات باستانی به‌طور قابل توجهی در شکل، مواد سازنده، تصاویر، سبک و فن‌های برش استاندارد شده‌اند. استانداردسازی قوی با این واقعیت که مهرها توسط افراد در طیف وسیعی از اجتماع مورد استفاده قرار می‌گرفته‌اند، پیوند می‌خورد؛ پدیده‌ای بی‌نظیر در تاریخ مهرهای باستانی شرق نزدیک. در اختیار داشتن مهر محدود به گروه‌های اداری متمایز نبود. استفاده از مهرها به تدریج گسترش یافت و با رشد دیوان‌سالاری ساسانی و اقتصاد آن دوره رسمی‌تر شد (Brunner 1978: 9). ریکا گیزلن خاطر نشان می‌کند که مهرها تنها اشیائی بودند که در تمام سطوح جامعه ساسانی مورد استفاده قرار می‌گرفتند و همانطور که برای مهروموم کردن یک فرمان سلطنتی به کار می‌رفتند، به همان شکل هم برای مهروموم کردن انبار مواد غذایی خصوصی یک شهروند استفاده می‌شدند (Gyselen, 2007:8). بسیاری از مهرها حتی ممکن است هرگز در فرآیند مهروموم استفاده

نشده باشند، اما به‌عنوان نوعی طلسم یا حرز استفاده شده‌اند.^۳

توان مالی خریدار و صاحب یک مهر بر کیفیت سبک و طراحی تأثیر گذاشته است.^۴ تصویرهای مشابه بر مهرهای دوره ساسانی در تمام شکل‌ها و مواد شناخته شده است، اما تفاوت‌های سبک‌شناختی قابل توجه است. مهرهایی با تصویرهایی که به صورت سردستی تراش خورده بودند، عمدتاً متعلق به استفاده‌کنندگان از مهر با قدرت خرید ضعیف بود، درحالی‌که مهرهای دارای تراش و برش بسیار دقیق برای گروه‌های خریدار مرفه رزرو شده بودند (Gyselen 1993: 60).

تمام این خصوصیات متمایز باعث می‌شود تا مهرهای ساسانی برای مطالعه مهرشناسی شرق نزدیک باستان با اهمیت باشد. با وجود این، اکثر باستان‌شناسان شرق نزدیک، دوره ساسانی را به‌عنوان بخشی از تاریخ شرق نزدیک باستان، که معمولاً در اواخر هزاره اول پیش از میلاد به پایان می‌رسد؛ در نظر نمی‌گیرند. در مقابل، سنت‌های بین‌النهرینی هنوز در زمان ساسانیان زنده بودند. گاهی، همان‌طور که خواهیم دید، حتی با یک مفهوم سازنده. مهرهای ساسانی از بسیاری جهات از سنت‌های بین‌النهرین پیروی می‌کنند، گرچه در ابتدا ممکن است به‌عنوان یک تحول مستقل ظاهر شوند. دانستن پیشینه بین‌النهرین که نشاط و محبوبیت میراث بین‌النهرین را در آستانه اسلام نشان می‌دهد، برای درک کامل مهرشناسی ساسانی ضروری است.

Brunner 1978. Horn and Steindorf 1891. isov and Lukonin 1963

۱ برای تاریخچه تحقیقات مهرشناسی ساسانی به Gyselen 2007: 2ff بنگرید.

۲ بررسی نقاط پیدایش مهرهای ساسانی را می‌توان در Ritter 2010: 26f یافت.

۳ برای تعریف و جمع‌آوری مهرهای جادویی به Gyselen 1995 مراجعه کنید.

۴ برای بحث مفصل درباره معنی و استفاده از سبک در مهرشناسی ساسانی به Ritter 2010: 34ff مراجعه کنید.

شکل و مواد: از سرگیری آگاهانه سنت‌های قبلی

بازگشت به مهرهای استامپی

نوع متداول مهرهای بین‌النهرین از اواخر هزاره چهارم تا هزاره اول پیش‌ازمیلاد، مهر استوانه‌ای بود. از دوره آشور نو به بعد، استفاده از مهرهای استامپی، به‌ویژه نوع مخروطی، هرمی و سوسکی شکل ساخته شده از انواع کوارتز ریز کریستال، به‌سرعت افزایش یافت. اما تاریخ و فرهنگ شرق نزدیک پس از سقوط امپراتوری آشور در سال ۶۱۲ پیش‌ازمیلاد و بعد از سقوط بابل در ۵۳۹ پیش‌ازمیلاد یا فتح خاورمیانه توسط اسکندر پادشاه مقدونی در ۳۳۱ پیش‌ازمیلاد به پایان نرسید. پس از فتح امپراتوری هخامنشیان پارسی توسط اسکندر در سال ۳۳۱ پیش‌ازمیلاد، تغییرات سیاسی همراه با تحولات فناوری پیش رفت و تولید هر دو نوع مهر استوانه‌ای و استامپی به‌طور ناگهانی قطع شد. مهرهای دوره هلنیستی تقریباً به‌طور کامل از حلقه‌های انگشتری فلزی تشکیل شده بود، که به‌عنوان اثر مهر بر مهر و موم‌های گلی از اوروک و سایر مناطق بین‌النهرین پیدا شده‌اند (Lindström 2003: 15ff). محدود تصاویر شناخته شده از اثر مهرهای اشکانی بر گل‌مهرهای به‌دست‌آمده از نیپور و برخی از محوطه‌های ایرانی و آسیای مرکزی نشانگر تداوم سنت استفاده از مهر انگشترهای فلزی در دوره اشکانیان است (Gibson 1994: 99f.; Bi-var 1982: 163ff.; Bader 1996).

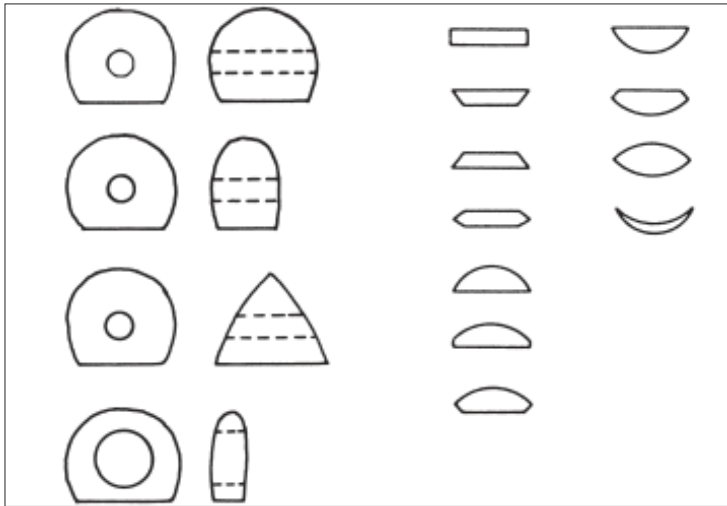
با وجود این، به دنبال آن در دوره ساسانی، حلقه انگشترهای فلزی ناپدید می‌شوند و تغییر اساسی در شکل و فرم مهرها اتفاق می‌افتد (شکل ۱). ساسانیان برای اولین بار پس از ۵۰۰ سال مهرهای استامپی را دوباره برقرار کردند.

تقریباً ۷۰٪ از مهرهای ساسانی دارای شکل‌های نیمکره و بیضوی هستند، درحالی‌که ۳۰٪ باقی‌مانده از سنگ‌های ریز مسطح، محدب و مقعر، قابل مقایسه با انواع رومی معاصر است (Gyselen 1993: 30ff). مهرها عمدتاً از انواع کوارتز ریز کریستالی ساخته می‌شوند: ۸۵٪ از مهرهای ساسانی در پاریس، ۸۰٪ از آنها در لندن و حداقل ۷۰٪ از آنها در نیویورک شامل کارنلین، عقیق، کلسدونی و یشم هستند (Bivar 1969: 30ff; Brunner 1978: 47f. 35f). مهرهای ساسانی ما را به یاد مهرهای استامپی مخروطی و هرمی هزاره اول پیش‌ازمیلاد بین‌النهرین می‌اندازد، باین‌حال آنها هیچ کپی ساده‌ای از دوره هلنیستی قبلی نیستند: سنگ‌های مخروطی و هرمی در یک طرح نیمکره جدید و مشخص تولید می‌شوند. مهرهای ساسانی با الهام از اشکال بابلی-آشوری ساخته شده بودند، اما از کپی کردن آنها اجتناب می‌کردند.

مهرها شکل مشابهی دارند، سنگ‌ها به‌صورت افقی سوراخ می‌شوند و از همان مواد مهرهای دوره‌های قبلی ساخته شده‌اند. بازگشت به سنت‌های قدیمی بین‌النهرین یک علت دارد؛ مهرتراشان ساسانی شکل‌های مهرهای قدیم‌تر را می‌شناختند. به‌عنوان مثال، یک مهر مخروطی هخامنشی در یک لایه ساسانی از قلعه قصر ابونصر در فارس یافت شده است (Stöllner, Slotta and Vatandoust 2004: 746 شماره ۴۲۸). این سنگ نه‌تنها حاوی یک تصویر بین‌النهرینی بود بلکه یک تصویر دوم نیز داشت که ساسانی بود و بر طرف دیگر آن نقش بسته بود.

مفهوم رنگ

در مقایسه با مهرهای استامپی هزاره اول

شکل ۱. اشکال مهرهای استامپی ساسانی و حلقه‌های سنگی (ترسیم: S. Grabowski).

مقایسه یک مهر استامپلی رایج در دوره آشوری-بابلی با یک مهر ساسانی به ارائه ویژگی‌های مشترک و همچنین تفاوت در توسعه مهرها در هزاره اول پیش از میلاد و نیمه اول هزاره اول میلادی کمک می‌کند (شکل ۲). هر دو مهر از نظر اندازه و شکل مشابه هستند، هر دو به صورت افقی سوراخ می‌شوند، هر دو از انواع ریز کریستالی کوارتز ساخته شده‌اند و هر دو دارای یک تصویر برش ساده هستند. از طرف دیگر، مهر بابلی نوشکل هرمی دارد، درحالی‌که مهرهای ساسانی جمع و جورتر بوده و بیضی شکل هستند. همچنین، طراحی سطح تفاوت چشمگیری با یکدیگر دارد و کالسدونی مهر بابلی دارای رنگ آبی و شیری معمولی است، درحالی‌که کارنلین مهر ساسانی با رنگ قرمز تیره شدید از تالو کمتری برخوردار است. مهرهای ساسانی با از سرگیری تولید مهر استامپی، ادامه تولید حلقه‌های سنگی و اصلاح هر دو، طیف جدیدی از انواع مهرهای باستانی شرق نزدیک را ایجاد کردند که هم نوآورانه و هم سنتی بودند.

پیش از میلاد، متوجه تغییر رنگ مهرها می‌شویم. درحالی‌که مهرهای بابلی و هخامنشی در درجه اول از کالسدونی شیری سفید، آبی و سرخ ساخته شده بودند، کارنلین، یشم و عقیق مهرهای ساسانی رنگ‌های قرمز سیر و قهوه‌ای را نشان می‌دهند. مهرهای هماتیت مایل به خاکستری و متالیک معمول در بابل قدیم از هزاره دوم پیش از میلاد، اکنون دوباره احیا شده‌اند. به نظر می‌رسد ترجیح کوارتزهای با رنگ تیره و سنگ‌های تیره در زمان ساسانیان متداول بوده است و کوارتزهای تیره‌رنگ همچنین انتخاب اول سنگ‌های قیمتی رومی‌های معاصر آنها بود. تعداد زیادی از مهرهای خوش فرم به شکل سرسری تراش خورده‌اند، آنها بدون کتیبه هستند و شاید به معنای واقعی در اهداف مهروموم استفاده نشده باشد. این واقعیت نشان می‌دهد که رنگ، شکل و به‌طورکلی شکل ظاهری سنگ و طراحی بیرونی آن در برخی موارد از عملکرد آن در فرآیند مهروموم مهم‌تر بوده است. صاحب مهر آن را به‌عنوان طلسم در اطراف گردن خود می‌آویخت و شکل، رنگ، مواد و تصویر روی مهر نیز عملکرد جادویی داشته است.

شکل ۲. مهرهای استامپی بابل نو (قرن ۷ پیش از میلاد) و ساسانی (قرن ۴ پیش از میلاد)

۱. (Whitcomb 1985: 87ff8, 1975: 15) آنها در اتاق‌های کوچک معبدها، کاخ‌ها و قلعه‌ها نگهداری می‌شدند. این اتاق‌ها به‌عنوان بایگانی استفاده می‌شدند که در شرق نزدیک باستان عمدتاً در اتاق‌های کوچک مجتمع‌های عظیم معماری قرار داشتند و مملو از لوح‌های میخی و همچنین مهر و موم‌های سفالی بودند.^۲ تعداد زیادی از ۱۰۰ تا ۵۰۰ گل‌مهرها در یک اتاق از یک محوطه ساسانی نشان می‌دهد که این گل‌مهرها عمدتاً برای مهر و موم اسناد کتبی استفاده می‌شدند، یا از اشیایی که به آنها متصل بودند، زدوده می‌شدند. محصولات یا کالاهای تجاری نمی‌توانست در چنین اتاق‌های کوچک در مقادیر زیادی نگهداری شود، بنابراین گل‌مهرها ممکن است پس از حذف، در این اتاق‌ها بایگانی شده باشند.

عمل مهرسازی یا ادامه فن‌های مقرر توزیع و استفاده از گل‌مهرهای مهمور ساسانی
 مهر و موم‌ها به روش‌های مختلفی مورد استفاده قرار گرفت. اسناد، کالاها و مواد تجاری پلمپ می‌شدند. از مهر به‌جای امضا و برای علامت‌گذاری دارایی شخصی استفاده می‌شد. توده‌های کروی گلی، گل‌مهرها، برای مهر و موم کالاها و اسناد مورد استفاده قرار می‌گرفتند (شکل ۳). اکثر گل‌مهرها در اثر آتش‌سوزی‌های اتفاقی پخته شده‌اند، اتفاقی که اشیاء مهرشده و اسناد را از بین می‌برد، اما با پخت گل‌مه آن را محکم و حفظ می‌کند. در تخت سلیمان در شمال ایران یا در قصر ابونصر در فارس تعداد زیادی گل‌مهرهای گلی به همراه اثر مهر بر آنها یافت شد (Naumann et al. 1965: 643; Frye, Huff 1987: 367, Göbl 1976: 23)

۱ برای بررسی محوطه‌های ساسانی با گل‌مهرهای گلی به Ritter 2010: 65ff مراجعه کنید.
 ۲ بایگانی‌هایی که دارای لوح‌های میخی و گل‌مهرهای گلی هستند و از محوطه‌های هیتی، آشور میانه و نو، هخامنشی و سلوکی شناخته می‌شوند، برای دیدن آنها Ritter 2010: 68ff مراجعه کنید. برای بایگانی‌های اواخر ساسانی و اوایل اسلامی از بلخ با اسناد و گل‌مهرها به Sims-Williams 2000, Gignoux و Gyselen 2003؛ Sims-Williams 2002 مراجعه کنید.

گل مهرها به شکل‌های مختلفی ظاهر می‌شوند و غالباً قسمت‌های پشتی، آثاری از چرم، کمی کاغذ پوستی یا دیگر مواد عالی را در خود نگه داشته‌اند. بر این اساس می‌توانیم سه روش استفاده از بولاها را تشخیص دهیم. نخست، آنها غالباً با یک اثر متقاطع از رشته‌ها بر قسمت پشتی یافت می‌شوند. این نشان می‌دهد که آنها به منگوله‌های گره خورده به اسناد و کالاهای لول شده یا تاخورده، فشرده شده‌اند. دیتریش هوف سیستم گره زدن را به شرح زیر بازسازی می‌کند. شیء با طناب متقاطع گره خورده بود؛ سپس طناب در اطراف شیء در یک جهت یک بار دیگر گره خورده و گره در بالای اولین نقطه عبور محکم شده بود؛ با نگه داشتن گره در فاصله مشخصی از بالای شیء، گل خیس در محل عبور و اطراف گره فشرده می‌شد، بنابراین باعث ایجاد یک تصور متقاطع در قسمت پایین گل مهر و سوراخ‌های رشته جانبی می‌شد (Huff 1987: 381f).

این نوع مهروموم از دوره‌های قدیم به خوبی شناخته شده است، به‌عنوان مثال از زمان هخامنشی^۱. روش دوم شامل یک بند چرمی و یک ریسمان کوچک است که سند را به هم وصل می‌کند. گل رس را روی بند چرمی فشار داده و رشته را از میان خشت مرطوب می‌کشیده‌اند (Gignoux and Gyselen 2003: Fig. 3). روش سوم با گل مهرهایی با پشتی محدب نشان داده شده است، که روی اشیاء دراز قرار گرفته‌اند.^۲ پس از انجام کارهای فوق، سطح گل مهرها صاف شده و با اثر مهر پوشانده می‌شد (شکل ۳). بعضی از گل مهرها فقط حاوی یک یا دو اثر مهر بوده، اما بیشتر آنها

۵ تا ۲۰ اثر مهر دارند. اکثر آنها حاوی یک یا دو اثر مهر بزرگ و دایره‌ای شکل در مرکز خود هستند، علاوه بر این تعدادی از اثر مهرهای کوچک‌تر در لبه‌ها دیده می‌شود. اثر مهرهای بزرگ نشان‌دهنده مهروموم‌های رسمی و اداری بوده و شامل یک نوشته از یک کارگزار است و نیز تصویر پرتره حکاکی شده یک شخص بزرگ را بر خود دارد. ریچارد فرای تصور می‌کند که در گل مهرها با دو اثر مهر مرکزی، تصویر شخصی که در وسط آن است صاحب اشیاء مهروموم شده است، درحالی‌که مهروموم اداری مربوط به کاهن اعظم (مغ) معبد، شهر یا منطقه‌ای است که کالاها را برای اهداف مالیاتی، ترابری یا به دلایل دیگر تأیید می‌کند (Frye 1968: 118). اثر مهرهای کوچک روی لبه‌ها متنوع‌تر هستند. علت بایگانی و عملکرد این اثر مهرهای کوچک ناشناخته است، زیرا مهرها عمدتاً غیرقابل توصیف و نامتعارف هستند. آنها به احتمال اثر مهر شاهدان، ضامن یا خریداران کالای بسته شده هستند.

اگرچه افراد پشت اثر مهرها عمدتاً ناشناخته مانده و اشیاء مهروموم شده از میان رفته‌اند، واضح است که همه اثر مهرها به افراد مختلفی تعلق داشته و از نظر موقعیت، اندازه، تصویر و تعداد از یک سلسله‌مراتب پیروی می‌کنند. این سلسله‌مراتب مهروموم و تمایز رسمی در مهروموم رسمی و فردی، نوآوری دوره ساسانی نیست. این ادامه سنت‌های قدیمی بین‌النهرینی است که از رویه‌های مهروموم بابل نو، هخامنشی، هلنیستی و اشکانی شناخته می‌شود و در لوح‌های سفالی و همچنین در گل مهرهای گلی باقی مانده است.

۱ برای مقایسه به Schmidt 1957 Pl. II, Pt 4 619 مراجعه کنید.

۲ برای یک تصویر از فن‌های مهروموم ذکر شده در بالا به Göbl 1976 مراجعه کنید:

.66/63, Pl. 4, 61/63, Pl. 4, 80/63, Pl. 7

شکل ۳. اثر مهر روی یک گل مهرگلی ساسانی از تخت سلیمان، ایران (from Göbl 1976: Pl. 12, Nr. 63/106).

لوحه می‌فشرده. در زمان پادشاه نبوکدنصر دوم (۶۰۴-۵۶۲ پیش از میلاد)، مهرها معمولاً با کتیبه‌ای کوتاه همراه بودند که به ما این امکان را می‌دهد که شرکت‌کنندگان در معامله را بازسازی کنیم: قاضی، فروشنده و خریدار. دومی غالباً با ناخن انگشت خود مهروموم می‌کرد که به زبان اکدی به نام سوپراخوانده می‌شود (-Her bordt 1992: 41; Wunsch 2000: 38). متعاقب آن در دوره هخامنشی، مهروموم روی قراردادهای بایگانی کردن آنها در بابل به سرعت افزایش یافت. در حال حاضر ما اثر مهرقضا، دفاتر اسناد رسمی، خریداران، فروشندگان، شاهد و کاتب را پیدا کرده‌ایم، درحالی‌که اثر مهرهای ناخنی در حال از بین رفتن هستند. یواخیم اولسندر دریافت که شرکت‌کنندگان در عمل مهروموم، یک سیستم سلسله‌مراتبی را توسعه داده بودند. فروشنده و ضمانت‌کنندگان وی، این سند را قسمت باریک در سمت راست

نقد و بررسی: روش‌های مهروموم در بین‌النهرین هزاره اول

لوحه‌ها و پاکت‌های گلی بین‌النهرین معمولاً بدون الگوی مشخصی بسته می‌شوند. مهر استوانه‌ای به‌سادگی مستقیماً روی سطح چرخانده می‌شد، گاهی حتی قبل از نگارش کتیبه بر لوحه. اما در حال حاضر براساس اسناد بابل قدیم و به‌طور فزاینده‌ای در لوح‌های تاریخ میانه آشوریان، افراد مختلف را می‌توان با اثرمهرشان تشخیص داد: دریافت‌کنندگان، مأموران جزء قدرت، کاتبان و شاهدان.^۱ علاوه بر این، عمل مهروموم، نظم مشخصی را در رابطه با موقعیت و جهت مهر استوانه‌ای نشان می‌دهد. در قراردادهای و اسناد بابل قدیم، می‌توانیم روش مهروموم با مهرهای استامپی را به‌صورت سامانمند شناسایی کنیم (شکل ۴). در آن زمان از مهرهای استامپی به‌جای مهرهای استوانه‌ای استفاده می‌شد و آنها را به کناره‌های باریک

۱ به‌عنوان مثال، به لوحه‌های میخی در Postgate 1988: Nr. 21 مراجعه کنید.

شکل ۴. قرارداد بابل نو دربارهٔ املاک و مستغلات بابل (از Wunsch 2000: 273).

لوح پلمپ می‌کردند، درحالی‌که شاهدان و خریداران مهرهای خود را در قسمت باریک، پایین یا سمت چپ می‌زدند (Oelsner 1978: 167ff). براساس متون حقوقی از بایگانی‌های آگیبی^۱ در بابل، کلودیا ونش تشخیص داد که بالاترین مقام شرکت‌کننده، غالباً یک قاضی، مهر خود را در قسمت باریک سمت چپ سند قرار می‌داده است (Wunsch 200a: 560). این سیستم مهر و موم روی متون حقوقی و قراردادهای فروش املاک و مستغلات استفاده می‌شد و مدت‌ها پس از فتح بین‌النهرین و ایران توسط اسکندر در سال ۳۳۱ پیش از میلاد هنوز در اسناد میخی استفاده می‌شد. آخرین سند میخی که به این روش پلمپ شده است، یک متن قانونی از اوروک است که در سال ۱۰۸

پیش از میلاد مسیح به ثبت رسیده است (Kes-1984).

از گل رس تا کاغذ پوستی: تغییر در نوشتار و مدیریت

در هزاره اول پیش از میلاد، سیستم‌های نوشتاری در بین‌النهرین نه تنها به خط میخی اکدی نوشته می‌شد، بلکه زبان آرامی و سایر زبان‌های الفبایی که روی کاغذ پوستی، پاپیروس یا چرم نوشته می‌شدند را نیز شامل می‌شد. اگرچه همهٔ اسناد بر مواد فاسد شدنی نوشته شده و از بین رفته‌اند، ما یک سیستم سلسله‌مراتبی را پیدا کرده‌ایم که با نمونه‌های استفاده شده در لوحه‌ها همچنین روی گل‌مهرهای گلی که برای مهر و موم کردن اسناد از آنها استفاده می‌شد، از نظر تصویر، مکان، میزان

و اندازه اثر مهر، قابل مقایسه است. بسیاری از گل مهرهای هخامنشی اثر مهرهای مختلفی دارند که در مرکز سطح متمرکز است. یک گل مهر از تخت جمشید با الگوی رشته‌ای بر بخش پشتی خود اثر مهرهایی از انواع مختلف مهر را به نمایش می‌گذارد: یک مهر استوانه‌ای، یک مهر استامپی و یک مهر انگشتی (Schmidt 1957: Pl. II Pt 4, 619). شاید افراد یا کارکردهای مختلفی با انواع مختلف مهرها مرتبط باشند.^۱ در گل مهرهای حلقه‌ای شکل از دوره هلنی اوروک، پنج تا نه اثر مهر را داشتیم، که از یک سیستم مشخص تبعیت می‌کرد: اثر مهر بالاترین مقام اداری در انتهای لوحه گلی به کار می‌رفت (Wallenfels 1996: 114; Lindström 2003: 11). مهرهای دیگر در اطراف گل مهر در جهت عقربه‌های ساعت زده می‌شد. از نی‌های باریک برای ایجاد سوراخ‌های کوچک به منظور تعریف بخش‌های مختلف برای مهر و موم استفاده شده بود. اثر مهرهای اداری بزرگ‌تر از مهرهای شخصی هستند و از یک کتیبه یا پرتره تشکیل شده‌اند (Lindström 2003: 11). در اینجا ویژگی‌های دقیقی را پیدا می‌کنیم که سرانجام در مهر و موم‌های ساسانی ظاهر می‌شوند: سلسله‌مراتب و تمایز در تعداد، مکان، اندازه و تصویر.

با گذشت زمان، سیستم کتابت از خط میخی به الفبایی تغییر می‌کند، سطح نوشتار از لوح‌های گلی به طومار تغییر می‌یابد و مدیریت مهرها روی اسناد از لبه‌ها و کناره‌های لوح به سطح گل مهرها تغییر می‌کند. با وجود این،

سیستم متمایز مهر و موم که در زمان بابل نو ایجاد شده بود، هنوز در دوره ساسانیان مورد استفاده قرار می‌گرفت.

تصویرها: سنت تصویرنگاری

یادداشت‌هایی درباره تصویرهای ساسانی تصویرسازی بر مهرها همیشه به شرایط سیاسی، اجتماعی و مذهبی آنها بستگی دارد. تصویرهایی که مردم برای مهر خود انتخاب کرده‌اند، آنچه را که تصور می‌کردند و به آن اعتقاد داشتند، نشان می‌دهد (Gyselen 2007: 8). علاوه بر این، تصویرهای ظاهر شده بر مهرها هرگز به معانی صرفاً تزئینی محدود نمی‌شدند، زیرا این تصویرها بینشی را درباره مبانی یک فرهنگ ارائه می‌دهند (Boehm 2007: 27). آنچه مردم با تصویرها انجام می‌دهند و نحوه نمایش دنیای درک شده آنها در تصویرها، ما را مستقیماً به طرز تفکر متمایز آنها سوق می‌دهد (Belting 2009: 23). از این منظر، مهرهای ساسانی دیدگاه‌های مختلفی درباره ادراک، تخیل، استفاده و استخراج تصویرها را باز می‌کنند. تصویرهای ساسانی متعدد هستند اما عمدتاً از پرتره^۲ و حیوانات تشکیل شده‌اند. نقش روی مهرها به شکل نیم‌تنه مردان پارسی ریش‌دار به حالت نیم‌رخ، و حیوانات در طیفی از مورچه تا گورخر در هزاران مهر ظاهر می‌شود. یکنواختی تصویرهای ساسانی از این جهت مهم است که پهنه امپراتوری از نظر اخلاقی و مذهبی متنوع بود: زرتشتیان، مسیحیان، یهودیان، بوداییان و برهمنان در مرزهای این امپراتوری عظیم زندگی

۱ گل مهرهای گلی دوره‌های قدیم‌تر چنین سیستمی ندارند و اغلب فقط با یک مهر مهمور شده‌اند، یا برای زمان‌های مختلفی با همان مهر؛ برای اثر مهرهای چندگانه بر یک گل مهر با یک مهر به -Kap Herbordt 1992: 46ff.; tan 2002: 24 مراجعه کنید.

۲ اصطلاح پرتره در اینجا به عنوان تصویرگری از یک فرد متمایز به کار می‌رود، گرچه به مفهوم طبیعت‌گرایانه نیست.

می‌کردند. اگرچه برخی از گروه‌های کوچک‌تر نمادنگاری خود را توسعه دادند^۱، استانداردسازی تصویرهای ساسانیان شگفت‌آور است. بیشتر مهرها کتیبه ندارند. کتیبه‌های معدودی بر مهرها چیزی نیست جز نام یا فرمول‌های ساده مذهبی مانند اعتماد به خدایان، مرفه شدن و افزایش یا فقط حقیقت؛ موارد دیگر هنوز هم دارای ویژگی‌های کاملاً اخلاقی یا مذهبی هستند^۲.

تصویرهای بین‌النهرینی و ایرانی

برخی از مهرها کاملاً متفاوت هستند و تصویرهای آنها به یک سنت قدیم‌تر از نمادها بازمی‌گردد. ۱۵ درصد از مجموعه مهرهای ساسانی (۱۲۵۰ نمونه) نقوش برجسته بین‌النهرینی یا قدیمی ایرانی دارد. برای مقایسه، کمتر از ۱/۵ درصد (۱۲۳ نمونه) تصاویری با منشأ رومی دارند، درحالی‌که تعداد مهرهای خارجی اقتباسی شده به ۳۰ عدد می‌رسد و تصویرهایی از جهان همسایه بودایی و برهمن تقریباً وجود ندارد و فقط توسط چند مهر از افغانستان، پاکستان و هند شمالی مستند شده است.^۳

نمادهای قدیمی بین‌النهرین و ایرانیان به ۱۸ نقش استاندارد از قبیل گاو بالدار آشوری با سر انسانی، نبرد قهرمانان، بز-ماهی و درخت

مسبک شده، یا بانوی فارسی هخامنشی و یونانی-پارسی با نیلوفر آبی، محراب آتش و شیر بالدار تنزل پیدا می‌کنند. بیشتر نقش‌های رسم شده و در رُخ‌نمودهای^۴ کاملاً تعریف شده ظاهر می‌شوند (شکل ۵). به‌عنوان مثال گاو بالدار با سر انسانی معمولاً در مهرهای نیمکره‌ای یافت می‌شود و به سبک‌های رایج و سردستی در چهار رُخ‌نمود تراش داده شده است: ایستاده با سر در حالت نیم‌رخ، نشسته با سر در حالت نیم‌رخ، ایستاده با سر از نمای روبه‌رو و در نهایت نشسته با سر از نمای روبه‌رو. در ابتدا، گاو بالدار با سر انسانی نوعی موجودات بلاگردان^۵ و محافظت‌کننده بود که برای محافظت از پادشاه و کاخ او، در معماری یادبود کاخ‌های آشوری نصب می‌شد. در مهرهای ساسانی، این موجود عملکرد جادویی خود را حفظ کرد و اکنون از صاحب مهر محافظت می‌کرد نه از پادشاه.

تداوم و مکان‌های یادمانی^۶: روش‌های اشتقاق
بسیاری از نقش‌های قدیمی در بدنه مهرهای ساسانی را می‌توان مستقیماً در تصویرهای شرق نزدیک باستان ردیابی کرد: به‌عنوان مثال، درخت مسبک بین‌النهرینی، از اواخر دوران مفرغ به‌طور مداوم روی مهرها ظاهر می‌شود. این نقش‌مایه بر مهرهای کاسی، آشور میانه و نو، بابل نو،

۱ برای تصویرهای یهودی به Shaked 1995 مراجعه کنید. برای تصویرهای مسیحی نگاه کنید به Lerner 1977; Göbl 1979; Gignoux 1980; Gyselen 2006a; Gyselen 2006b; Ritter 2008: 166ff.

۲ این فرمول‌ها همچنین در مهرهای مسیحی ظاهر می‌شوند. برای مجموعه‌ای از برجسته‌ترین کتیبه‌ها به Gyselen 2007: 77ff مراجعه کنید.

۳ برای تجزیه و تحلیل کامل از کمیت و کیفیت نقوش قدیمی به Ritter 2010: 215ff مراجعه کنید.

- 4 Phenotype
- 5 Apotropaic
- 6 Mnemotopic

به مفهوم مکانی که از خاطرات و سنت‌های فرهنگی اشباع شده است. یعنی مکانی که موجب یادآوری و یادبود یک دوره، شخص یا اتفاق خاص می‌شود (م).

شکل ۵. زخ نمود گاوهای بالدار با سر انسانی بر مهرهای ساسانی (طراحی: S. Grabowski).

ساسانی فراهم می‌کردند، که به یک رسانه جمعی محبوب و گسترده در کل شاهنشاهی تبدیل شده بودند.

خلاصه

مهرهای ساسانی در بین مهرهای خاورمیانه، از نظر جغرافیایی و اجتماعی بیشترین استفاده را داشتند. باین حال، از دیدگاه باستان‌شناسی، آنها بیشتر تصادفی دیده می‌شوند و هنوز در تاریخ طولانی مهرهای خاور نزدیک باستان یکپارچه‌سازی نشده‌اند که این برداشت اشتباه است. ساسانیان دارای مهرهای مهم و الهام‌بخشی بودند که در آن بازگشت آگاهانه به شکلی‌های آشوری-بابلی و هخامنشی، ادامه کار مهر و موم بین‌النهرین و تصویربرداری از شرق نزدیک باستان اجزاء مهمی بودند، نه فقط سایه‌هایی از فرهنگ‌های گمشده و فراموش شده. مهرهای ساسانی گواه یکپارچگی و محبوبیت سنت‌های باستانی است، سنت‌هایی که بخشی از آن در هویت و خودآگاهی کاربران مهر تا پایان تاریخ باستان در شرق نزدیک باقی مانده است.

هخامنشی، هلنی، اشکانی و سرانجام ساسانی یافت شده از محوطه‌های بین‌النهرینی دیده می‌شود (Ritter 2010: 142ff). مشاهدات مشابه برای موجودات ترکیبی مانند گریفین، اسب بالدار، بز-ماهی، گاو بالدار و همچنین نقوشی همچون نبرد قهرمانانه و صحنه‌های جنگی نیز صدق می‌کند (Ritter 2010: 217f).

اما سایر نقوش بین‌النهرین و ایران نه به مهرها بلکه با بناهای قابل رؤیت منتقل شدند. این امر به‌ویژه در فارس، مرکز تاریخی سلسله هخامنشی و ساسانیان رخ داده است. پادشاهان ساسانی از ویرانه‌های هخامنشیان در تخت جمشید و جاهای دیگر استفاده کردند تا نقش خود را به‌عنوان جانشینان مشروع پادشاهان هخامنشی ایجاد و بازی کنند. تخت جمشید به یک منطقه یادمانی تبدیل شد، مکانی برای بزرگداشت و احیا. تصاویر قدرتمند هخامنشی، که بر بناهای سنگی ایستاده قرار دارند، مستقیماً به دوره ساسانی منتقل شدند و نه تنها بر بناهای رسمی ساسانی بلکه بر مهرها نیز تأثیر گذاشتند. بنابراین ویرانه‌های هخامنشی هم مکانی بودند که به سلسله ساسانیان مشروعیت می‌بخشیدند و هم مجموعه‌ای از تصاویر را برای سلسله

- BADER, A. 1996 Little-Known Materials of Parthian Sphragistics and Epigraphy (Sealings from Old Nisa, Turkmenistan), in: M.-F. Boussac and A. Invernizzi (ed.), *Archives et sceaux du monde Hellenistique* (BCH Supplément 29), Athens, 395-407.
- BELTING, H. 2009 *Florenz und Bagdad. Eine westöstliche Geschichte des Blicks*, München.
- BIVAR, A.D.H. 1969 *Catalogue of the Western Asiatic Stamp Seals in the British Museum. Stamp Seals II: The Sassanian Dynasty*, London.
- BOEHM, G. 2007 Iconic Turn. Ein Brief, in: H. Belting (ed.), *Bilderfragen. Die Bildwissenschaften im Aufbruch*, München, 27-36.
- BORISOV, A.J. AND LUKONIN, V.G. 1963 *Sasaniidskie Gemmy*, Leningrad.
- BRUNNER, C.J. 1978 *The Sasanian Stamp Seals in the Metropolitan Museum of Art*, New York.
- FRYE, R.N. 1968 Sasanian Clay Sealings in the Collection of Mohsen Foroughi, *Iranica Antiqua* 8, 118-132.
- 1978 *Sasanian Remains from Qasr-i Abu Nasr. Seals, Sealings and Coins*, Harvard.
- GIBSON, MCG. 1994 Parthian seal style: a contribution from Nippur, *Mesopotamia* XXIX, 89-105.
- GIGNOUX, PH. 1980 Sceaux chrétiens époque Sasanide, *Iranica Antiqua* 15, 299-315.
- GIGNOUX, PH. AND GYSELEN, R. 2003 La relation des sceaux à leur possesseur d'après les documents économiques de la collection de Berkeley, in: A. Panaino and A. Piras (ed.), *Proceedings of the 5th Conference of the Societas Iranologica Europaea held in Ravenna*, 6-11 October 2003, Vol. I, Milan, 445-450.
- GÖBL, R. 1976 *Die Tonbullen vom Tacht-e Suleiman. Ein Beitrag zur spätsasanidischen Sphragistik*, Berlin.
- 1979 Christliche Siegel der sasanidischen Zeit: ein erster Nachtrag, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 71, 53-63.
- GYSELEN, R. 1993 Catalogue des sceaux, camées et bulles sassanides de la Bibliothèque Nationale et du Musée du Louvre I. Collection générale, Paris.
- 1995 Sceaux magiques en Iran sassanide (Cahiers de Studia Iranica 17), Paris.
- 1997 L'art sigillaire Sassanide dans les collections de Leyde. Catalogue des sceaux et bulles sassanides du Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet, du Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, et du Rijksmuseum van Oudheden (Collections of the National Museum of Antiquities at Leiden X), Leiden.
- 2006 a Les témoignages sigillographiques sur la présence chrétienne dans l'empire sassanide, in: R. Gyselen (ed.), *Chrétiens en terre d'Iran: implantation et acculturation* (Cahiers de Studia Iranica 33), Leuven, 17-78.
- 2006 b Les minorités religieuses dans l'Empire sassanide, in: Musée Cernuschi - Musée des Arts de l'Asie de la Ville de Paris (ed.), *Les Perses sassanides. Fastes d'un empire oublié (224-642)*, Paris, 32.
- 2007 Sasanian Seals and Sealings in the A. Saeedi Collection (Acta Iranica 44, Textes et Mémoires XXIX), Leuven.
- HERBORDT, S. 1992 Neuassyrische Glyptik des 8.-7. Jh. v. Chr. Unter besonderer Berücksichtigung der Siegelungen auf Tafeln und Tonverschlüssen (State Archives of Assyria Studies 1), Helsinki.
- HORN, P. AND STEINDORF, G. 1891 Sasanidische Siegelsteine (Mitteilungen aus den Orientalischen Sammlungen der Königlichen Museen zu Berlin, Heft 4), Berlin.
- HUFF, D. 1987 Technological Observations on Clay Bullae from Takht-I Su-

- leiman, *Mesopotamia* XXII, 367-390.
- KAPTAN, D. 2002 *The Daskyleion Bullae: Seals Images from the Western Achaemenid Empire (Achaemenid History XII)*, Leiden.
- KESSLER, K. 1984 Eine arsakidenzeitliche Urkunde aus Warka (W 18568), *Bagdader Mitteilungen* 15, 273-281.
- LINDSTRÖM, G. 2003 Uruk. Siegelabdrücke auf hellenistischen Tonbullen und Tontafeln, *AUWE* 20, Mainz.
- NAUMANN, R., HUFF, D., KLEISS, W., BOEHMER, R.M., AND WIEGARTZ, H. 1965 Tacht-e Suleiman, Grabungsbericht 1962/63, *Archäologischer Anzeiger* 1965, 619- 802.
- OELSNER, J. 1978 Zur neu- und spätbabylonischen Siegelpraxis, in: B. Hruška and G. Komoróczy (eds.), *Festschrift Lubor Matouš (Assyriologia V)*, Budapest, 167-186.
- POSTGATE, J.N. 1988 *The Archive of Urad-erNa and his Family – A Middle Assyrian Household in Government Service (Corpus Medio-Assiro 1)*, Rome.
- POURSHARIATI, P. 2008 *Decline and Fall of the Sasanian Empire. The Sasanian-Parthian Confederacy and the Arab Conquest of Iran*, New York.
- RITTER, N. C. 2008 Altorientalische Ikonographie in neuem Gewand. Zur Darstellung Daniels in der Löwengrube auf einer spätantiken Tonlampe aus Tell Fēerēye, in: D. Bonatz, R.M. Czichon and F.J. Kreppner (eds.), *Fundstellen. Gesammelte Schriften zur Archäologie und Geschichte Alt Vorderasiens ad honorem Hartmut Kühne, iesbaden*, 163-173.
- 2009 Vom Euphrat zum Mekong. Maritime Kontakte zwischen Vorder- und Südostasien in vorislamischer Zeit, *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 141, 143- 171.
- 2010 Die altorientalischen Traditionen der sasanidischen Glyptik. Form – Gebrauch – konographie (Wiener Offene Orientalistik 9), Wien.
- SCHIPPMANN, K. 1990 *Grundzüge der Geschichte des sasanidischen Reiches*, Darmstadt.
- SCHMIDT, E.F. 1957 *Persepolis II. Contents of the Treasury and other Discoveries (Oriental Institute Publications 69)*, Chicago.
- SHAKED, S. 1995 Jewish Sasanian Sigillography, in: R. Gyselen (ed.), *Au Carrefour des religions: Mélanges offerts à Philippe Gignoux (Res Orientales VII)*, Bures-sur-Yvette, 239-256.
- SIMS-WILLIAMS, N. 2000 *Bactrian documents from Northern Afghanistan I*, Oxford.
- 2003 Nouveaux documents bactriens du Guzgan, *Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-lettres*, 1047-1058.
- STÖLLNER, TH., SLOTTA, R., AND VATANDOUST, A. (EDS.) 2004 *Persiens antike Pracht. Bergbau – Handwerk – Archäologie*, Bochum.
- WALLENFELS, R. 1990 *Uruk. Hellenistic Seal Impressions in the Yale Babylonian Collection (Ausgrabungen in Uruk-Warka. Endberichte 19)*, Mainz.
- WHITCOMB, D.S. 1985 *Before the Roses and Nightingales. Excavations at Qasr-i Abu Nasr/Old Shiraz*, New York.
- WIESEHÖFER, J. 1994 *Das antike Persien von 550 v. Chr. bis 650 n. Chr.*, Düsseldorf.
- WIESEHÖFER, J. AND HUYSE, PH. (ED.) 1994 *Urn und Anfrn. Studien zu den Beziehungen zwischen dem Sasanidenreich und der Mittelmeerwelt. Beiträge des Internationalen Colloquiums, Eutin (8.-9. Juni 2000) (Oriens et Occidens 13)*, Stuttgart.
- WUNSCH, C. 2000 *Das Egibi-Archiv. I. Felder und Gärten (Cuneiform Monographs 20A)*, Groningen.

“Contents”

Article

The Bronze Statue of a Lion of the Achaemenid Period from Fareghan, Hajiabad, Hormozgan Mehdi Rahbar & Mehdi Khalili	4
On the Development of Sasanian Seals and Sealing Practice: A Mesopotamian Approach Nils C. Ritter, Persian Translated by Zahra Fallahi & Reza Mehrabi	12
A Himyarite Diplomatic Mission to the Sasanian Court of Bahram II depicted at Bishapur Bruno Overlaet, Persian Translated by Niknam Najib	25
Bronze Vessels of the Sassanid Period in Sarpol-e zahab, Kermanshah Sajjad Alibeigi	32
Alternating like Patterns in Motifs of Gonbad-e Kabood of Maragheh Dariush Ahmadi	37
The Urbanization of Rayy in the Seljuq Period R. Rante & . Di Pasquale, Persian Translated by Mohsen Saadati	52
Ritual and Burial Method of the Tribes of the West of the Central Zagros Ali Nourallhi	69
Pots and Peoples Karol Cramer, Persian Translated by Mojtaba Charmchian & Hamzeh Kheradmand	104

Memorandum

Firouz Bagherzadeh	135
--------------------	-----

Obituary

Hasan Talaei, Javad Ghandgar, Sadegh Malek Shahmirzadi, Wolfram Kleiss, Michele Casanova Arshak Irvanian	145
---	-----

Critique and Book Review

The Oxford Handbook Of Islamic Archaeology Hosein Sabri	147
--	-----

Report

18 th Annual Symposium on Iranian Archaeology	153
--	-----

ایران ورجاوند

○ ○ ○ ○ ○
| Iran-e Varjavand (Glorious Persia) |
| Persian Journal Of Iranain Studies |
| Vol. 4, No.6, Spring & Summer 2021 |

Concessionaire, Manager in Charge
and Editor-in-chief:

| Dr. Shahin Aryamanesh |

Managing Editor: **Houshang Rostami**

📍 Tehran, Iran, Post box: 14515-569

🌐 www.iranvarjavand.ir

✉ Iranvarjavand@hotmail.com

☎ +98 9395969466

The figure is a Sasanian king, identified by his crown
as either Shapur II or Bahram V, from Iraq, Kish,

© The Field Museum of Natural History

All rights reserved. No part of this publica-
tion may be reproduced, stored in a retrieval
system or transmitted in any form or by any
means, electronic, mechanical, photocopying,
recording or otherwise, without prior permis-
sion in writing, form the publisher.

With Contributions by

| Tisaphemes Archaeological Research Group |

Persian Journal of Iranian Studies / Vol. 4 / No. 6 / Spring & Summer 2021

ایران
ورجاوند

Iran-e Varjavand
(Glorious Persia)

- ◆ Pots and Peoples
- ◆ The Urbanization of Rayy in the Seljuq Period
- ◆ Ritual and Burial Method of the Tribes of the West of the Central Zagros
- ◆ Alternating like Patterns in Motifs of Gonbad-e Kabood of Maragheh
- ◆ Bronze Vessels of the Sassanid Period in Sarpol-e zahab, Kermanshah
- ◆ On the Development of Sasanian Seals and Sealing Practice: A Mesopotamian Approach
- ◆ A Himyarite Diplomatic Mission to the Sasanian Court of Bahram II depicted at Bishapur
- ◆ The Bronze Statue of a Lion of the Achaemenid Period from Fareghan, Hajiabad, Hormozgan